

Zuzanna Neuve-Église

Uniwersytet Śląski w Katowicach

 <http://orcid.org/0000-0002-4062-0947>

**Andrzej Majer, *Mikropolis.*
Socjologia miasta osobistego
Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
2015, 180 s.**

Wyobraźmy sobie, że możemy kreować własne miasto. Odbędzie się to jednak na podstawie tego, co jest nam dane w codziennych doświadczeniach — na podstawie subiektywnej wiedzy i własnych wyobrażeń. Będzie to proces dynamiczny, w którym różne istotne dla nas znaczenia z biegiem czasu poddamy przekształceniom, niejako w dialogu z innymi ludźmi zamieszkującymi tę przestrzeń. Wreszcie wytworzony przez nas obraz miasta będzie stanowił o jego tożsamości, możliwej do odtworzenia w toku analizy szlaków mentalnej mapy i kulturowych odniesień. Czy przypadkiem nie dzieje się tak, że każdy mieszkaniec nosi w sobie jakiś osobisty obraz miasta? W monografii *Mikropolis. Socjologia miasta osobistego* Andrzej Majer pokazuje, że wytwarzanie własnego miasta jest częścią naturalnego procesu zachodzącego na styku percepcji przestrzeni, pamięci miejsc i ich historii (odtwarzanych i aktualizowanych w procesie wzrastania człowieka), a także więzi nawiązywanych z określonym terytorium i jego mieszkańcami.

Lekturę *Mikropolis* postrzegam jako otwarte zaproszenie do osobistej analizy własnych relacji z oswojoną przestrzenią życia, obejmującą pamięć o miejscach ważnych w mieście z osobistego punktu widzenia i więziach międzyludzkich wytworzonych na ich terenie. Element ten Autor czyni jednym z dwóch głównych wątków, sprawnie łącząc obszerne dociekania natury czysto teoretycznej z opisami Łodzi, jakie zachowały się w jego wspomnieniach z czasów dzieciństwa i dorastania. Można odnieść wrażenie, że Andrzej Majer posługuje się osobistymi odniesieniami z myślą o harmonijnym wprowadzeniu Czytelnika w świat analizy *mikropolis*, a tym samym ilustruje sposób jej przeprowadzania. Wprowadzenie

wspomnianego wątku nadaje monografii nowatorski charakter na polu literatury naukowej z dziedziny socjologii miasta, wpisując ją zarazem w paradygmat interpretacyjny. Jakkolwiek zwrot ten czasem zaskakuje kontrastem, jaki powstaje w wyniku wyłamania się z reguł sztywności języka akademickiego na rzecz emocjonalnego, miejscami literackiego opisu wspomnień życia codziennego na jednym z łódzkich podwórek. Niemniej od samego początku lektury nie brak pewności, że taka autonarracja lub narracyjna retrospekcja, jak nazywa ów metodologiczny zabieg sam Autor (s. 11), użyta jest z pełną premedytacją po to, by na tradycyjne wątki, podejmowane przez Floriana Znanieckiego czy Stanisława Ossowskiego, spojrzeć z zupełnie innej — autobiograficznej — perspektywy. Odchodzi również Autor od zwyczajowych ujęć stosowanych w socjologii miasta, włączając skalę mikro i podejście jakościowe stosowane w badaniach antropologicznych i etnologicznych.

Problematyka miasta w osobistym wymiarze stanowi kontynuację i uzupełnienie socjologicznych rozważań Autora, który dużą uwagę poświęcał dotychczas zagadnieniom przekształceń struktur społeczno-przestrzennych, zwłaszcza w kontekście kryzysu i odrodzenia miast przemysłowych. Wystarczy przywołać tytuły takie jak *Socjologia i przestrzeń miejska* czy *Odrodzenie miast*. W recenzowanej pracy wydaje się, że Andrzej Majer także w pewien sposób nawiązuje do przemian w mieście postindustrialnym, ale tym razem w centrum dociekań umieszcza więzi społeczne i tożsamość, przyjmując podejście synkretyczne do problematyki miejskiej. Podziw budzi zatem uporządkowanie licznych koncepcji w zwartą i spójną całość, co objawia się w strukturze tej stosunkowo niewielkiej objętościowo monografii. Na jej treść składa się siedem rozdziałów obejmujących każdorazowo kilka podrozdziałów, które ujmują najważniejsze aspekty teoretyczne danego zagadnienia oraz odniesienia do historii czy charakterystycznych cech społeczno-kulturowych Łodzi. Ponadto każdy z rozdziałów opatrzony został stosownym mottem (będącym zazwyczaj cytatem z literatury pięknej) oraz fotografią przedstawiającą fragment krajobrazu miejskiego Łodzi, co stanowi wprowadzenie do rozwijanych w publikacji przemysłów. Wspomniane elementy dzieła świadczą o głębokiej refleksji Autora nad jego ramową strukturą.

Klarowny podział treści wiąże się dodatkowo z ujęciem zagadnienia *mikropolis* na tle jego trzech głównych wymiarów: przestrzennego, społecznego i conceptualnego (dotyczącego wyobrażeń). Pierwszy z elementów koncepcji miasta osobistego oznacza fragment przestrzeni miasta wytyczony i zidentyfikowany jako „swój” przez jednostkę. Drugi zaś odnosi się do części zbiorowości wchodzących z podmiotem w interakcje na wspólnym terytorium. Z kolei ostatni wyróżniony wymiar Autor rozbija na trzy podobszary: obraz miasta w literaturze pięknej i naukowej, następnie mityczny lub stereotypowy obraz miast i wreszcie aspekt empiryczny, obejmujący badania i analizy społecznych postaw wobec miast. Podział ten wyznacza rytm, w jakim rozwijają się przed Czytelnikiem kolejne rozdziały. Wątek miasta osobistego przewija się przez cały tekst, powracając w rozmaitych konfiguracjach.

Objętościowo największą część recenzowanej pracy zajmują rozważania dotyczące sposobów rozumienia kategorii *mikropolis* w odniesieniu do sposobów

funkcjonowania i struktury zamieszkującej miasto społeczności, przestrzeni osobistej, znaczenia domu i mieszkania, przywiązania do miejsca („zakorzenienia”), a także przemian wspólnotowości i lokalności. Już od pierwszych stron Andrzej Majer daje wyraz świetnej orientacji w koncepcjach zarówno socjologicznych, jak i antropologicznych i psychologicznych, kunsztownie snując wielowątkowe refleksje. Nie zapomina przy tym o aktualizowaniu tradycyjnych podejść o współczesne perspektywy intelektualne wykształcone na podstawie doświadczeń globalizującego się świata — stąd odwołania do myśli Anthony’ego Giddensa czy Johna Urry’ego na temat mobilności oraz do *społeczeństwa sieciowego* Manuela Castellsa. Jakkolwiek zastanawia nieco fakt, że pośród rozmaitych koncepcji postrzegania miejsc i przestrzeni nie pojawia się odwołanie do triady Raya Oldenburga (dom, praca, miejsca trzecie) przy okazji omawiania przestrzeni domu i mieszkania czy „miejsc trzecich”. Niemniej należy przyznać, że cztery pierwsze rozdziały stanowią niepodważalną i solidną podstawę teoretyczną dla początkujących badaczy społeczności lokalnych, jak również wszystkich zainteresowanych zagadnieniami miasta i jego percepcji, związków człowieka i przestrzeni oraz więzi społecznych w ogóle.

Rozdział pierwszy zawiera precyzyjne i wieloaspektowe definicje pojęcia *mikropolis*, a także autorskie przedstawienie struktury miasta osobistego, sytuujące je w relacji do znajomości przestrzeni przez jednostkę. W tej części na pierwszy plan zostaje wysunięty związek *mikropolis* z podziałem na przestrzeń publiczną i prywatną, który Autor wyjaśnia, nawiązując do źródeł polskich i zagranicznych. Podkreślone zostaje znaczenie emocji i uczuć w nawiązywaniu relacji z przestrzenią, podtrzymywaniu tożsamości oraz budowaniu poczucia przynależności. W tym rozdziale następuje już także zwrot w stronę opisu osobistego „świata życia” Autora, który okala precyzyjna rama teoretyczna. Andrzej Majer w sposób fascynujący wchodzi w dialog z klasycznymi ujęciami humanistycznymi — można tu wymienić Stanisława Ossowskiego, Floriana Znanieckiego czy Alfreda Schütza — analizując retrospektywnie swoje położenie. Rozdział ten wraz z poprzedzającym go *Wprowadzeniem* wydaje się kluczowy dla zrozumienia pojęcia *mikropolis*, gdyż nakreśla jego główne elementy składowe, takie jak związki człowieka z określonym terytorium oraz z miejscem w społecznej hierarchii — społecznymi rolami, zakorzenionymi w zasobach kapitału społecznego jako sieci kontaktów, zależności czy animozji (s. 29).

Następnie Autor przechodzi do rozważań wokół przywiązania do domu i przynależności społecznej oraz poczucia bycia częścią historycznie ukształtowanego środowiska. Składniki konstytutywne społeczności omawia na własnym przykładzie, poruszając kwestie warunków mieszkaniowych, sposobu i stylu życia mieszkańców łódzkiej kamienicy czynszowej. W ten sposób Czytelnik zyskuje rys historyczny przeobrażeń klasy średniej w Łodzi, a zarazem może zgłębić tematykę ważną z punktu widzenia socjologii życia codziennego. Zwraca uwagę stałe odniesienie do osobistych przeżyć Autora, które czasem można odczytywać jako weryfikację sformułowanych wcześniej opinii dotyczących porządku współżycia i dystansów narodowo-etnicznych w przestrzeni miasta. Interesującym akcentem

rozdziału są komentarze na temat przenoszonych do czasów współczesnych bezzasadnych lęków przed obcymi kulturowo, religijnie czy rasowo, a także wskazanie na napięcia między swojskością i obcością jako podstawę porządkowania świata społecznego czy, jak w przypadku procesu gettoizacji, zachowania integralności społeczności. Znajdziemy w tym rozdziale również opis kultury podwórkowej miejskiej kamienicy czynszowej i łódzkiego folkloru, co sprawia, że naukowy dyskurs przeradza się w pasjonującą opowieść o tradycjach łódzkich społeczności, gwarze, rytuałach religijnych i świeckich, sposobach spędzania wolnego czasu, muzyce, pieśniach i potrawach.

W podrozdziale *Miasto młodej Łodzi* Autor przywołuje natomiast czasy swojej młodości, burzliwe lata 60. XX wieku, oraz miejsca najbardziej oblegane przez młodzież, powracając pamięcią do rytuałów polskich inteligentów, bywalców klubów dyskusyjnych i muzycznych. Na uwagę zasługują porównania zachowań młodzieży w minionym czasie i dziś, a także rola muzyki jako wyznacznika podziałów społecznych. Niewątpliwie interesująco przedstawia się także analiza przyczyn odmienności Łodzi w funkcjonowaniu kontrkulturowych ruchów społecznych. Autor konkluduje tę część pracy tezą o zbieżności postaw i wartości młodzieży na przestrzeni lat (badania Krystyny Szafraniec), gdyż bardziej niż bunt charakteryzuje młodych potrzeba adaptacji do zastanej rzeczywistości i realizowania własnych aspiracji.

Zagadnienia związane z domem i mieszkaniem jako „zakątkami świata” lub inaczej składnikami przestrzennymi i społecznymi miasta osobistego zostały szerzej opisane w kolejnym rozdziale, w którym Autor kładzie nacisk na znaczenie przestrzeni domowej i jej deprecjacji w czasach współczesnych. Szczególnie cenna wydaje się refleksja nad skutkami globalizacji i powstaniem paradoksu życia w najbliższym zakresie przestrzeni mimo wielu możliwości oderwania się od środowiska urodzenia. Nie brakuje w tej części również odniesień do wspomnień czy obrazów z życia Autora. Przestrzeń mieszkania jest tu traktowana jako świadek i obserwator jego dorastania oraz życiowych przemian. Andrzej Majer szkicuje przy tym obszar zainteresowania socjologii mieszkalnictwa, a także jej subdyscypliny — socjologii mieszkania. Czytelnik otrzymuje zatem przegląd definicji domu w różnych perspektywach i dyscyplinach. Po raz kolejny podkreślona zostaje rola emocji i uczuć (także ambiwalentnych) w doświadczaniu domu jako repozytorium wspomnień, miejsca identyfikacji i punktu odniesienia tożsamości. Jako ważny fragment rozdziału rysuje się analiza znaczenia osobistej przestrzeni i jej obrazów oraz odwołanie do *poetyki przestrzeni* Gastona Bachelarda.

Podrozdział zatytułowany *Dyskursywne znaczenie domu i mieszkania* wnosi wkład w rozumienie sposobów bycia człowieka w przestrzeni dzięki nawiązaniu do Heideggerowskiej filozofii miejsca oraz pojęcia zamieszkiwania miejsc przez człowieka, który wypełnia je sensem i symboliką. Refleksja nad miejscami doprowadza Autora do koncepcji przywiązania jednostki do znaczących miejsc (*attachment*), rozwijanych między innymi przez Sethę M. Low, koncepcji *prywatnych ojczyzn* Stanisława Ossowskiego czy *tożsamości miejsc* Edwarda Relpha oraz wielu innych teorii w obszarze psychologii środowiskowej (Kevin Lynch,

Glynis Breakwell). Należy tutaj docenić wysiłek Autora włożony w ukazanie wieloaspektowości opisywanych zjawisk, co objawia się na przykład w odwołaniu do kategorii „nie-miejsce” Michela Augé, które wciąż mogą być przez mieszkańców wartościowane pozytywnie (badania Iwony Borowik czy Adama Bartoszk, Leszka A. Gruszczyńskiego i Marka S. Szczepańskiego). Wywód na temat miejsc osobistych i przestrzeni domowych zostaje dopełniony uznaniem znaczenia sfery wizualnej, zapachowej i dźwiękowej, składających się na pełne doświadczanie miejsc. Przywiązywanie do miejsca może też wpływać zdaniem Andrzeja Majera na walory turystyczne poprzez związek z osobistym miastem, do którego chętnie wraca się oczyma wyobraźni (*turystyka sentymentalna*).

Istotnym elementem recenzowanej książki jest rozdział następny, stanowiący naturalną konsekwencję przedstawianych wcześniej problemów. Jest on szerokim i wielowymiarowym komentarzem poświęconym elementowi wspólnotowemu *mikropolis* oraz procesom zmieniającym formy i role wspólnot, a także przemianom więzi za sprawą przyspieszenia obiegu informacji i dostępu do Internetu. Sięgając do myśli Ferdinanda Tönniesa, Roberta Putnama, Zygmunta Baumana, Anthony’ego Giddensa i Ulricha Becka, Autor podaje rozmaite znaczenia lokalności — od podejść tradycyjnych do jej nowoczesnych odmian, otwartych na globalne wpływy. Fascynujący aspekt rozdziału stanowi podjęcie ważnego w czasach globalizacji problemu zaniku lokalnych lub terytorialnych więzi społecznych. Docenić należy krytyczne podejście Autora do prezentowanych założeń i próbę przeciwstawienia tezie o występującym współcześnie braku „zakorzenienia” stanowisk polemizujących (np. w postaci „przebudzenia etnicznego”). Prezentując złożoność relacji między „globalnym” a „lokalnym”, Majer wskazuje, że lokalność nie tworzy zwykłej antynomii globalności, a manifestowaniu tożsamości regionalnej niejednokrotnie towarzyszy solidarność światowa. Socjolog odwołuje się do koncepcji glokalności i amalgamacji kulturowej oraz procesu wynajdowania na nowo lokalnych tożsamości. Głębszej refleksji nad globalizacją i jej lokalnym wymiarem towarzyszy przekonanie o znaczeniu związku człowieka z miejscem zamieszkania i potrzebie stabilizacji mimo równoczesnego pędu wędrowniczego ludzi i szerzącego się zjawiska nomadyzmu. Osobiste miasto jako część wyodrębniona z większej całości przestrzeni może być interpretowana, jak twierdzi Autor, jako punkt oparcia i element odtwarzania procesu lokalności przez współczesnych wędrowców, którzy zawsze skądś wyruszają i dokądś wracają (s. 92).

W kolejnych podrozdziałach (*Odrodzenie się lokalizmu i sąsiedztwa, Sąsiedztwo i przemiany społeczności*) Autor przytacza typologię wspólnot miejskich oraz sąsiedzkich na podstawie dogłębnych analiz publikacji anglojęzycznych, choć pojawiają się także odniesienia do stanu badań w Polsce — typologia Piotra Krzyczki czy badania Ewy Kaltenberg-Kwiatkowskiej. Na podstawie przeglądu literatury Autor wyodrębnia najważniejsze hipotezy dotyczące przemian więzi społecznych w lokalnych układach, tj. zagubienie się społeczności, jej transformacja i przetrwania oraz uwalnianie się od podłoża terytorialnego. Dopełnieniem przemysłów o współczesnych społecznościach i wspólnotach są refleksje związane z wirtualną

rzeczywistością Internetu i różnego rodzaju przepływami, wsparte poglądami Johna Urry'ego i Robina B. Hammana.

Dwa następne rozdziały monografii konkretyzują wymiar konceptualny *mikropolis*: jako osobistego sposobu widzenia miasta i dostrzegania w nim pewnych cech szczegółowych bądź ogólnych. W rozdziale piątym (*Teorie i alegorie*) Czytelnik zyskuje podręcznikowy wykład sposobów funkcjonowania motywu miasta na przestrzeni dziejów, od idealistycznej wizji Platona i modelowego miasta Arystotelesa, poprzez francuski model klasycystyczny miasta jako racjonalnie zorganizowanej struktury czy koncepcję miast-ogrodów Ebeneзера Howarda, po koncepcję miast kreatywnych i rozwój metropolii. Ponadto w rozdziale tym znajduje się odwołanie do odczytywania kulturowych cech miast, ich tożsamości, charakteru i ducha.

Kolejna część pracy (*Miasto — struktura wyobrażona*) skupia się już na mitach i legendach miejskich, bogatych w różne figury występujące w literaturze. Interesujące wydaje się wskazanie wpływu stereotypów o mieście na wyobrażenia i oczekiwania ludzi. W tym aspekcie *mikropolis* zawiera osobiste odczucia na temat jakościowych cech miast, które budują opinie o nich. Autor omawia miejską ikonosferę, a także dokonuje ilustracji wybranych figur miejskich, odwołując się do literackiej reprezentacji społeczności Łodzi. Ostatni podrozdział rozszerza zagadnienia świadomości miasta. Na uznanie zasługuje próba wytłumaczenia i usystematyzowania najważniejszych pojęć socjologicznych związanych z różnieniem na świadomość miasta i miasto w świadomości. Socjologiczna interpretacja rozciąga się tu na zjawisko miasta jako tekstu i jego „czytania” oraz trudności w przełożeniu obrazu miasta na różnorodne języki. W końcu rozważania natury teoretycznej łączy Autor z częścią empiryczną prezentującą wyniki badań na temat wyobrażeń wobec Łodzi (Tobiasz-Lis) z wykorzystaniem analizy map mentalnych Kevina Lyncha. Czytelnik zyskuje wiedzę o sposobie prowadzenia tego typu badań postrzegania miasta i może przekonać się o ich znaczących walorach informacyjnych. Nie pomija również Autor istotnego wątku roli symboli miasta w budowaniu jego marki w oparciu o dziedzictwo historyczne i kulturalne, a także stosunek do przeszłości.

W ostatnim rozdziale (*Nowe mikropolis: miejsca kultury i nowe ruchy społeczne*) Autor powraca do treści poruszanych już wcześniej w innych publikacjach, tj. odrodzenia miast i roli kultury w tym procesie. Nie da się ukryć, że zawarta tam refleksja nad pojęciem miejsca oraz poczucia zakorzenienia i przynależności stanowi też wyraźne powtórzenie zagadnień z wcześniejszych rozdziałów, zwłaszcza w przypadku koncepcji „miejsca” i „przestrzeni” Yi-Fu Tuana czy kwestii związanych ze społecznościami i mechanizmami wykorzeniającymi. Choć można potraktować ten zabieg jako próbę podkreślenia znaczenia pewnych pojęć dla rozumienia *mikropolis*, „przestrzeni wyodrębnionej przez osobiste autopsje i preferencje” (s. 143), a także swego rodzaju dopełnienie i podsumowanie najważniejszych idei rozwijanych na kartach książki. Ostatecznie jawi się to jako dobre rozwiązanie, ponieważ w przeciwnym razie brakowałoby zwięzłego zebrania najważniejszych ustaleń w formie „Zakończenia”. Przywołanie rozmaitych definicji miejsca i ich klasyfikacji wiąże się z próbą przedstawienia relacji zachodzących pomiędzy ludź-

mi a przestrzenią. W rozdziale tym Autor stawia także istotne pytania o tworzenie własnego *mikropolis* przez kolejne pokolenia oraz o to, co stanowi trzon uczestnictwa w nowych ruchach miejskich. Przedmiotem analizy czyni Majer alternatywne miejsce kultury w Łodzi, gdzie realizują się cechy „miasta swojego” jako azylu odmienności (s. 152).

Dwa ostatnie podrozdziały (*Sami o sobie: miejskie ruchy* oraz *Obywatelstwo miejskie*) w doskonały sposób wprowadzają w fenomen tej specyficznej aktywności społecznej, jaką są ruchy miejskie, przedstawiając jej szerokie tło. Świadoma przynależność jednostki do przestrzeni, w której żyje, manifestuje się zdaniem Autora poprzez miejskie obywatelstwo. W wymiarze społecznym zatem miasto osobiste może przyjąć formę wybranej grupy odniesienia lub przynależności, która za cel obiera sobie na przykład udział w rozwoju kondycji miast i poprawę jakości życia.

Reasumując, recenzowana monografia wciąga Czytelnika w fascynującą podróż po teoretycznych ramach koncepcji *mikropolis* jako własnej wersji związku Autora z miastem, dotykając zarazem niezwykle aktualnych we współczesnym dyskursie naukowym zagadnień. Więzi społeczne, etniczność, wielokulturowość, lokalność, partycypacja, pamięć i tożsamości — wszystkie te zagadnienia są przedmiotem dociekań Autora, a ich ścieżki mogą krzyżować się w przestrzeni miasta osobistego. Autor podejmuje tę doniosłą problematykę w sposób niestandardowy, bo z perspektywy mikrośrodowiska miejskiego, odwołując się zarówno do bogatej literatury przedmiotu, jak i do osobistych spostrzeżeń i wspomnień. Intymność i emocjonalność prezentowanych opinii odsłania subiektywizm i indywidualizm, który zwykle bywa skrzętnie tłumiony w naukowym dyskursie, dlatego też pozycja zdecydowanie odznacza się oryginalnością. Andrzej Majer, niczym przytaczany przez niego Louis Wirth w kontekście odtwarzania pejzażu getta, z pełną świadomością pozwala sobie na ekspresję osobistych odczuć (s. 44), wpisując je jednocześnie w ramy prezentowanych przez siebie naukowych teorii. Socjolog wykorzystuje poruszane w poprzednich publikacjach motywy i zagadnienia, takie jak „miejsce” i „przestrzeń” czy „lokalność” i „globalizacja”, osadzając je w konwencji miasta osobistego oraz poszerzając filozoficzne i psychologiczne konteksty. Wysuwane konceptualizacje wypływają z nurtu klasycznego, by zostać uzupełnione najnowszymi dokonaniem polskich i zagranicznych badaczy. Podrozdziały stricte teoretyczne i formułowane w nich założenia konfrontuje zatem Autor z łódzką rzeczywistością wczoraj i dziś. W tym sensie publikacja stanowi swoisty hołd złożony miastu Łodzi wraz z jego bogatą i barwną historią oraz warstwą semiotyczną. Jest ważną i interesującą pozycją z zakresu socjologii miasta, którą z uwagi na interdyscyplinarny charakter z pełnym przekonaniem polecam nie tylko socjologom, lecz także antropologom, filozofom, geografom i wszystkim tym, którzy chcieliby poszerzyć rozumienie fenomenu miasta i jego rozmaitych wymiarów.